

مدیریت حوزه‌های علمیه

رساله علمی سطح ۳

تحلیل نقش شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت

استاد راهنما: دکتر غلامرضا بهروزی لک زید عزه

محقق: علی ایمانی

حمد و سپاس الهی

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَعَ الْإِسْلَامَ فَسَهَّلَ شَرَائِعَهُ لِمَنْ وَرَدَهُ وَاعَزَّ أَعْرَكَانَهُ عَلَى مَنْ غَالَبَهُ
فَجَعَلَهُ أَمْنًا لِمَنْ عَلِقَهُ وَ سَلْمًا لِمَنْ دَخَلَهُ وَ بُرْهَانًا لِمَنْ تَكَلَّمَ بِهِ وَ شَاهِدًا لِمَنْ خَاصَمَ
عَنْهُ وَ نُورًا لِمَنْ اسْتَضَاءَ بِهِ وَ فَهْمًا لِمَنْ عَقَلَ وَ لُبًّا لِمَنْ تَدَبَّرَ وَ آيَةً لِمَنْ تَوَسَّمَ وَ تَبْصِيرَةً
لِمَنْ عَزَمَ وَ عِبْرَةً لِمَنْ انْعَظَ وَ نَجَاةً لِمَنْ صَدَّقَ وَ ثِقَةً لِمَنْ تَوَكَّلَ وَ رَاحَةً لِمَنْ فَوَّضَ وَ
جَنَّةً لِمَنْ صَبَرَ (نهج البلاغه ، خطبه ۱۰۵)

حمد باد خداوندی را که اسلام را آشکار ساخت و برای تشنگان آن راه ورود به
آبشخورش را آسان گردانید و ارکانش را استواری بخشید تا کسی را یارای چیرگی بر آن
نباشد. و آن را امان قرار داد برای کسی که چنگ در آن زند و نشان صلح و آرامش برای
کسی که بدان داخل شود، اسلام برهان است ، برای کسی که بدان سخن گوید و گواه
است برای کسی که بدان دادخواهی کند و روشنایی است برای کسی که از آن روشنی
طلبد و فهم است برای کسی که در آن تعقل کند و خرد است برای کسی که در آن تدبّر
جوید و نشانه است برای کسی که در پی نشانه باشد و بینایی است برای کسی که عزیمت
کارها کند و عبرت است برای کسی که پند گیرد و رهایی است برای کسی که تصدیقش
کند و اعتماد است برای کسی که توکل کند و راحت است برای کسی که کارش را به
خدایش واگذارد و سپر است برای کسی که شکیبایی ورزد.

تقدیم و سپاس

تقدیم به محضر مقدس اول و اشرف مخلوق عالم، پیامبر رحمت و مهربانی حضرت محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله تقدیم به ساحت مقدس خلیفه الله الاعظم ، ولی نعمت ما حجة ابن الحسن العسکری، عجل الله تعالی فرجه الشریف تقدیم به روح پر فتوح مرحوم امام خمینی قدس سره و محضر مقام معظم رهبری، دام ظلّه العالی سپاس و ستایش بیکران خدای را که با الطاف و عنایات بسیارش این جانب را مورد لطف و رحمت خود قرار داد. در راه کسب علم و معرفت رهنمون ساخت

سپاس و ستایش مقربان درگاه الهی و اولیای طاهرین اش ، خصوصاً حجة ابن الحسن العسکری، عجل الله تعالی فرجه الشریف را که رخصت ورود و باقی ماندن در زمره ی شاگردان مکتب امام صادق علیه السلام را هر چند در ظاهر به این حقیر سروپا تقصیر عطا کردند .

سپاس و تقدیر استاد معظم جناب حجة الاسلام و المسلمین دکتر غلامرضا بهروزی **لک** زید عزه، را که با سعه ی صدر فراوان این جانب را راهنمایی کردند .

سپاس و تقدیر از تمامی اساتید و عزیزانی که در تدوین نوشتار حاضر، بنده حقیر را یاری نمودند از خداوند متعال برای ایشان توفیق و سعادت روز افزون خواستارم.

چکیده

بحث ما راجع به تحلیل نقش سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت است. در رساله حاضر بر آن شدیم تا به روش توصیفی و تحلیلی ابتدا با معرفی زندگی و زمانه سردار شهید سلیمانی و مبانی فرهنگ جهانی مقاومت در آرا و اندیشه های ایشان که برگرفته از مبانی قرآنی و روایی و تحت تاثیر اندیشه های حضرت امام خمینی ره و مقام معظم رهبری حضرت امام خامنه ای «مدظله العالی» است، به تحلیل نقش ایشان در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت در دو بُعد پردازیم. بُعد اول نقش اندیشه ای و فکری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت و بُعد دیگر نقش عملی و رفتاری وی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت می باشد که یافته های ما در این رساله گواه این مطلب می باشد که این شهید عزیز در طول زندگی با برکت خویش که در راه جهاد و مبارزه با ظلم و استکبار سپری نموده با باور به اراده الهی در همه ی امور و توجه به ذات احدیت و ولایتمداری و دفاع فکری از نظام اسلامی و اعتقاد راسخ به دفاع از مظلوم در برابر ظالم (استکبارستیزی) و مجاهدت و شهادت طلبی سبب تقویت و توسعه فرهنگ جهانی مقاومت شده است که دلیل این مدعی با تحلیل دوران فرماندهی ایشان در محور مقاومت عیان می باشد. و این شهید بزرگوار به دنیا ثابت کرد با بهره گیری از آموزه های اصیل اسلامی مثل مقاومت، هم می توان وحدت و یکپارچگی جهان اسلام را حفظ نمود و هم در مقابل ابرقدرت های دنیا ایستادگی نمود.

کلید واژه: جهاد، فرهنگ مقاومت، مقاومت، توسعه فرهنگ مقاومت، شهید قاسم

سلیمانی

فهرست

فصل اول : کلیات و مفاهیم

مقدمه.....	۲
۱-۱ کلیات.....	۲
۱-۱-۱ طرح و بیان مسأله.....	۲
۱-۱-۲ اهداف تحقیق.....	۳
۱-۱-۳ پیشینه تحقیق.....	۳
۱-۱-۴ کاربرد و ضرورت تحقیق.....	۳
۱-۱-۵ سؤالات تحقیق.....	۵
۱-۱-۶ فرضیه تحقیق.....	۵
۱-۱-۷ روش تحقیق.....	۵
۱-۱-۸ سازماندهی تحقیق.....	۵
۲-۱ مفاهیم.....	۶
۱-۲-۱ فرهنگ.....	۶
۱-۲-۱-۱ تعریف فرهنگ.....	۶
۲-۱-۲-۱ معنای اصطلاحی.....	۷
۳-۱-۲-۱ پیشینه واژه فرهنگ در ادب فارسی.....	۸

۱-۲-۲ مقاومت ۱۱

۱-۲-۲-۱ تعریف لغوی ۱۲

۱-۲-۲-۱ تعریف اصطلاحی ۱۳

۱-۳ جمع بندی ۱۳

فصل دوم: زندگی و زمانه سردار شهید قاسم سلیمانی

۲-۱ دوران کودکی و نوجوانی ۱۶

۲-۲ دوران جوانی (قبل از انقلاب) ۱۶

۲-۳ دوران جنگ تحمیلی ۱۷

۲-۴ دوران بعد از جنگ تحمیلی ۱۸

۲-۵ فرماندهی سپاه قدس ۱۸

فصل سوم: مبانی فرهنگ جهانی مقاومت در آرا و اندیشه های سردار شهید قاسم سلیمانی

۳-۱ مبانی قرآنی ۲۰

۳-۲ مبانی روایی ۲۵

۳-۳ مبانی مکتب امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری ۲۸

فصل چهارم: نقش اندیشه ای و فکری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت

۴-۱ باور به اراده الهی ۴۶

۴-۲ اسلام گرایی ۴۷

- ۳-۴ ولایت محوری..... ۴۹
- ۴-۴ دفاع فکری از نظام اسلامی..... ۵۷
- ۵-۴ اعتقاد به دفاع از مظلوم در برابر ظالم (استکبارستیزی)..... ۶۳
- ۶-۴ مجاهدت و شهادت طلبی..... ۶۵
- ۷-۴ معنویت گرایی..... ۶۶
- ۸-۴ وحدت و یکپارچگی امت اسلامی..... ۷۲
- فصل پنجم: نقش عملی و رفتاری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت
- ۱-۵ حضور میدانی (شجاعت و بی باکی)..... ۷۷
- ۲-۵ التزام عملی به فرامین و منویات ولی فقیه..... ۸۲
- ۳-۵ گستره جغرافیایی محور مقاومت..... ۸۸
- ۴-۵ شکل دهی نیروهای مقاومت در منطقه..... ۹۶
- ۵-۵ خودکفایی تسلیحاتی محور مقاومت..... ۱۱۴
- ۶-۵ کاهش نفوذ کشورهای غربی در منطقه..... ۱۱۶
- ۷-۵ مدافعان حرم..... ۱۲۱
- ۸-۵ راهپیمایی بزرگ اربعین حسینی..... ۱۲۶

خاتمه و نتیجه گیری.....۱۲۹

منابع.....۱۳۲

فصل اول : مفاهیم و کلیات

مقدمه

در فصل پیش رو می خواهیم به کلیات رساله شامل بیان مسأله، اهداف تحقیق ، پیشینه تحقیق ، ضرورت تحقیق ، فرضیه تحقیق، و در مفاهیم شامل معنای لغوی و اصطلاحی فرهنگ، پیشینه واژه واژه فرهنگ در ادب فارسی و معنای لغوی و اصطلاحی مقاومت بپردازیم.

۱-۱ کلیات

۱-۱-۱ طرح و بیان مسأله

از مهمترین دستاوردهای انقلاب اسلامی گسترش فرهنگ مقاومت و ایستادگی در برابر استکبار بوده است. در گفتمان انقلاب اسلامی "مقاومت" به معنای ایستادگی و پایداری در برابر استبداد داخلی و سلطه خارجی به ویژه سلطه غیر مسلمان بر مسلمان یک عنصر اساسی است و یکی از عناصر اصلی گفتمان انقلاب اسلامی از همان ابتدای شکل گیری نهضت انقلاب بوده است بعد از پیروزی انقلاب در گفتمان جمهوری اسلامی بعد اول یعنی ایستادگی در برابر استبداد دیگر موضوعیت نداشت اما ایستادگی در برابر سلطه خارجی به ویژه آنچه نظام سلطه به رهبری آمریکا خوانده می شود نه تنها تضعیف نشده است بلکه بسیار تقویت شده است و گسترش چشم گیری داشته است که محور مقاومت در منطقه محصول این اندیشه و گفتمان است.

در تقویت و توسعه ی فرهنگ مقاومت رهبران و فرماندهان بسیاری نقش داشته اند که در این میان نقش سردار شهید قاسم سلیمانی به عنوان فرمانده محور مقاومت نقش به سزا و متمایزی میباشد که اینک دیدیم در ۱۹ اسفند ۱۳۹۷ش مقام معظم رهبری نشان ذوالفقار را به این سردار دلها اعطا کردند، طبق آئین نامه اهدای نشان های نظامی جمهوری اسلامی ایران، این نشان به آن دسته از فرماندهان عالی رتبه و رؤسای ستادهای عالی رتبه

در نیروهای مسلح اهدا می شود که تدابیر آنها در طرح ریزی و هدایت عملیات های رزمی موجب حصول نتایج مطلوب شده باشد. پس از انقلاب اسلامی ایران در ۱۳۵۷ شمسی ، شهید سلیمانی نخستین کسی است که نشان ذوالفقار را دریافت کرد. و بخاطر این همه فداکاری و مجاهدت و مقاومت های چندین ساله شهید سلیمانی و همزمانش بود که پس از شهادت ایشان در تقویم جمهوری اسلامی ایران ، ۱۳ دی به عنوان روز جهانی مقاومت نامگذاری شد. و ما نیز در این رساله بر آن شدیم تا ضمن ادای دین به آن شهید بزرگوار به تحلیل نقش ایشان در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت پردازیم.

۱-۱-۲ اهداف تحقیق

۱. بررسی زندگی و زمانه سردار شهید قاسم سلیمانی
۲. بررسی مبانی فرهنگ جهانی مقاومت در آرا و اندیشه سردار شهید قاسم سلیمانی
۳. بررسی نقش فکری و اندیشه ای سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت
۴. بررسی نقش عملی و رفتاری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت

۱-۱-۳ پیشینه تحقیق

در خصوص فرهنگ مقاومت و بررسی مقاومت اسلامی در ابعاد مختلف کتاب ها و مقالاتی نگاشته شده ولی در باتوجه بر اینکه مدت زیادی از شهادت سردار سرافراز شهید قاسم سلیمانی نگذشته است ، تحقیق و پژوهشی راجع به نقش سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت صورت نپذیرفته است ، لذا بر آن شدیم تا ایفای وظیفه نموده و با انجام این تحقیق گوشه ای از حق خود را به این شهید و الامقام و شهدای مدافع حرم و مقاومت ادا کنیم.

۱-۱-۴ ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه امروز مقاومت در کشور و منطقه به یک محور تبدیل شده است لذا نتایج این تحقیق و پژوهش می تواند در مراکز تحقیقاتی، تدریس در مراکز نظامی و مساجد و پایگاه های بسیج و... مورد مراجعه و استفاده قرار بگیرد.

مهم ترین عاملی که توانسته انسان های بزرگ را به اهداف شان برساند، مقاومت آن ها در برابر مشکلات بوده، از عالم و دانشمند تا سرمایه دار و قدرت طلب. فرقی ندارد، این معبری است که برای رسیدن به پیروزی چاره ای جز گذر از آن نیست.

این سنت در میان جوامع بشری نیز جاری است. چنانچه ملتی هم عهد شوند و بتوانند در مقابل ناملایمات بایستند، به برتری های بسیار بزرگی دست می یابند. ژاپنی ها بعد از جنگ جهانی بدون داشتن چاه نفت و سایر معادن، و تنها با اراده پولادین شان، توانستند از ملتی شکست خورده به کشوری طراز اول در سطح جهان تبدیل شوند.

اسلام از ما مقاومت می خواهد، منتها در قالب اسلامی. نه فقط جنبه مادی داشته باشد، بلکه ارکان اسلامی آن را هم رعایت کند. زیرا هدف اسلام برتری در تامین رفاه و تولید ثروت ملی و یا قدرت اول تکنولوژیک بودن و یا حتی ابرقدرت عالم شدن نیست. بلکه هدف نهایی، عالم گیر شدن دستورات نجات بخش اسلام است تا در سایه آن کج روها به صراط مستقیم آیند و دنیا به سوی آرامش حقیقی و فراگیر شدن رایحه خوش معنویت برسد. اهمیت مقاومت آن چنان است که سخت ترین آیه ای که بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شد، آیه ای بوده که ایشان را امر به مقاومت نموده است و فرموده: «فَاسْتَقِمُّ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»^۱ لحن این آیه چنان شدید و تکلیف مقاومت چنان سنگین بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله با توجه به همین لحن و خطاب شدید فرموده است: «سوره هود مرا پیر کرد». و نقل کرده اند وقتی

این آیه نازل شد پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله فرمود : «آستین ها را بالا بزنید و مهبای استقامت شوید.»

لذا ما نیز بر آن شدیم با توجه به اهمیت بالای مقاومت و استقامت در کشور و منطقه که آیه فوق نیز موید این هست، و همچنین بخاطر نشان دادن گوشه ای از زحمات، رشادت و شجاعت های سربازان و سردارانی همچون سردار شهید سلیمانی که در داخل کشور و منطقه جانشان را کف دستشان گرفته و از حریم ولایت و دین دفاع می کنند خواستیم با نگارش این تحقیق به نوعی ادای دین کنیم.

۱-۱-۵ سؤالات تحقیق

۵/۳ سؤالات تحقیق:

۱/۵/۳ سؤال اصلی (= عنوان رساله):

۱. نقش شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت چیست؟

۲/۵/۳ سؤالات فرعی:

۱. زندگی و زمانه سردار شهید قاسم سلیمانی چیست؟

۲. مبانی فرهنگ جهانی مقاومت در آرا و اندیشه های شهید سلیمانی چیست؟

۳. نقش اندیشه ای و فکری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت چیست؟

۴. نقش عملی و رفتاری سردار شهید قاسم سلیمانی در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت چیست؟

۱-۱-۶ فرضیه تحقیق

در طرح حاضر بر آن شدیم تا ضمن بیان زندگی و زمانه سردار شهید قاسم سلیمانی و با توجه به اعتقاد این شهید بزرگوار به اسلام ناب محمدی و مبانی دین مبین اسلام و باور قلبی به صداقت راه و مکتب امام خمینی رحمه الله و مقام معظم رهبری، نقش عملی و رفتاری این شهید بزرگوار در توسعه فرهنگ جهانی مقاومت را تحلیل نماییم و برای بیان دقیق نقش عملی لازم بود به بررسی افکار و اندیشه های شهید سلیمانی در خصوص توسعه فرهنگ جهانی مقاومت بپردازیم.

افکار و اندیشه های راسخ این شهید عزیز همانند اعتقاد به اراده الهی و اسلام و انقلاب و ولایت فقیه و مبارزه با استکبار جهانی در اقصی نقاط عالم سبب توفیقات عملی ایشان در شکل دهی نیروهای مقاومت و گستره

۱-۱-۷ روش تحقیق

نقلی و حیانی ■ نقلی تاریخی ■ آمیزه‌ای و تلفیقی ■

۱-۲ مفاهیم

۱-۲-۱ فرهنگ

۱-۲-۱-۱ تعریف لغوی

دهخدا در لغت نامه در معنای آن آورده است : « فرهنگ مرکب از « فر » که پیشاوند است. « هنگ » از ریشه تنگ اوستایی به معنای کشیدن است.»^۱

همچنین در فرهنگ عمید آمده است : « فرهنگ یعنی علم ، دانش ، ادب ، معرفت ، تعلیم ، و تربیت ، آثار علمی و ادبی ، یک قوم یا ملت»^۲

۱- فیروزآبادی ، محمد بن یعقوب ، دهخدا ، ج ۲ ، ص ۲۲۷

۲- عمید ، حسن ، فرهنگ عمید ، ج ۲ ، ص ۱۵۶

فرهنگ فارسی معین واژه فرهنگ را مرکب از دو واژه «فر» و «هنگ» به معنای ادب تربیت دانش معرفت آداب و رسوم تعریف کرده است.^۱

۱-۲-۱-۲ معنای اصطلاحی

حیات بشری همواره با فرهنگ توأم بوده است و ملتی که فرهنگ مخصوص به خود نداشته باشد مرده محسوب می گردد علاوه بر این یک فرهنگ بالنده برای تکامل خود باید توانایی تبادل با سایر فرهنگ ها و جذب عناصر مثبت آن را داشته باشد. بنابراین فرهنگ ها باید در تعامل با یکدیگر باشند تا بتوانند مجموع بشر را به پیشرفت برسانند در عصر حاضر که نظام سرمایه داری به سرپرستی آمریکا با تک قطبی شدن جهان و فرو پاشی شوروی سابق یکه تاز عرصه جهانی شده است، به شکل های مختلف می کوشد تا نظرات سیاسی، اجتماعی، مخصوصا فرهنگی خود را به تمام کشورهای جهان تحمیل کند و فرهنگ واحدی متناسب با منافع دراز مدت خود بر جهان حاکم سازد. از طرفی سایر ملت ها نیز در برابر زیاده خواهی آمریکا برای حفظ فرهنگ ملی و بومی خود مقاومت می کنند. در این میان فرهنگ اسلامی توانسته است در یکصد سال اخیر در برابر این هجوم مقاومت و اصالت خود را حفظ کند. جدیدترین و اصلی ترین عنوان برای حرکت های بنیادی و انقلابی عصر حاضر فرهنگ و معنویت می باشد. فرهنگ تجلی روح تاریخی و اجتماعی بشر توصیف شده، روح بالنده ای که بر فراز و نشیب های روزگار و تقابل مستمر جوامع انسانی تاثیر و تاثر می پذیرد و به انسان هویت می بخشد. فرهنگ دست اندر کار خلق انسان است. جوهر بشری او را عینیت می دهد و در مفهوم عام خود زندگی را برای او معنا و مفهوم می بخشد. فرهنگ منشور چند وجهی است، که هر وجه آن نمودی از تاریخ انسان و اجتماع را تصویر می کند. با توجه به نقش فرهنگ در سرنوشت یک ملت می توانیم بگوییم که فرهنگ سبب وحدت عاطفی و طراوت روحی یک ملت و نوعی از

مقاومت و ایجاد احساس بزرگی و احساس اتکا به خود، احساس داشتن یک هویت مشترک و به قولی پذیرفتن و تمایز بین ما و ایشان می شود.^۱

نهایتا فرهنگ سبب سرافرازی و شکوه و افتخار هر قوم، تبار و هر ملتی است. ذات انسان و جوهره انسانی در ظهور اجتماعی خویش در فرهنگ نمود می یابد. این تجلی و ظهور اجتناب ناپذیر است. فرهنگ و زندگی انسان اهمیتی معادل بودن و چگونه زیستن دارد. فرهنگ از مرگ و زندگی قوی تر است فرهنگ بر مرگ چیره می شود و بر آدمی زندگی جاودانه می بخشد.^۲

۱-۲-۱-۳ پیشینه واژه فرهنگ در ادب فارسی

این واژه در بسیاری از متن های کهن شعر و نثر فارسی تا سده هفتم هجری به معنای دانش ، حرفه ، تربیت، سنجیدگی، آداب معاشرت، هنر، ادبیات و اخلاق مانند آن به کار رفته است و از سده هفتم به بعد در متن های ادبی یا بکار نرفته یا کمتر در غیر آن معنا دیده شده است؛ زیرا همچون صدها یا هزاران واژه فارسی دیگر ، واژه عربی جای آن را می گیرند در سال ۱۰۱۷ق، حسین بن فخرالدین حسن انجوی شیرازی در هند کتاب لغتی به نام جهانگیرگورکانی ، پادشاه هند، برای زبان فارسی نوشت و آن را فرهنگ جهانگیر نامید. از آن پس واژه « فرهنگ » معنای کتاب لغت یا لغت نامه یافت و در نامگذاری فرهنگ های لغت مثل فرهنگ برهان قاطع ، فرهنگ رشیدی ، فرهنگ فرنودسار ، فرهنگ آندراج تا فرهنگ معین به کار گرفته می شود.^۳

واژه و مفهوم فرهنگ همواره از آشنا ترین و در عین حال از پر ابهام ترین مفاهیم مورد استفاده در علوم اجتماعی است. علاوه بر این در طی چند دهه گذشته تلاش ها از

۱- صاحبی ، محمد جواد ، مناسبات دین و فرهنگ در جامعه ایران ، ج ۲ ص ۱۵۴

۲- همان ج. ۲ ، ص ۱۵۹

۳- آشوری ، داریوش ، تعریف ها و مفهوم فرهنگ ، ص ۱۰۶

۴- قنبری ، داریوش ، گی روشه ، ص ۱۲۳

طرف برخی از محققان در جهت شکل دادن به علم فرهنگ شناسی صورت گرفته اما آن چه در این میان همیشه این کوشش ها را با مشکل مواجه کرده است وسعت زیاد مفهوم فرهنگ و کاربرد آن به صورت ناهمگون است.

الف - « فرهنگ حقیقت و پدیده ای است که با پیدایش انسان بر روی زمین ظاهر شده است. نظریه پردازی ها در باب چیستی فرهنگ به قرن بیستم بر می گردد. فرهنگ در یک جمع بندی می تواند مجموعه ای همگون و به هم پیوسته از بینش، منش و کنش تلقی شود که به دوشیوه نمادین و عینی به کار گرفته می شود تا این اشخاص را به یک جمع خاص و متمایز مبدل سازد»^۱.

بینش، منش، و کنش، سه محور مهم یا به عبارتی سه رکن اساسی یک فرهنگ هستند که در این تعریف مورد توجه قرار گرفته ، تمایز و تفاوت یک ملت در طول تاریخ با هر سه ، می تواند یک ملت را از ملل دیگر متمایز کند.

ب - «فرهنگ مجموعه ای از باورها، و اعتقادات افراد جامعه ، ارزش های مورد پذیرش جامعه ، و آداب رسوم نسبتاً ثابتی که بر اساس همان باورها و اعتقادات ارزش ها و عملکرد رفتاری در جامعه شکل می گیرد»^۲. منشا عوامل رفتاری در عرصه اجتماعی را باید، بر اساس باورها و ارزش های مورد پذیرش در یک جامعه مورد ارزیابی قرار دارد. ج- « مجموعه ای هماهنگ از دانش ها ، باورها ، ارزش ها، و هنجارهای انسانی است که به صورت نمادهای گوناگون در عرصه های سخت افزاری ، اجتماع انسان ، وامور مربوط به تمدن ظهور می یابد و به نسل های بعدی منتقل می شود»^۳.

انتقال فرهنگ از یک نسل به نسل های دیگر، یا به تعبیری وراثت فرهنگی در طول قرون متمادی ، یکی از مسلماتی است که در این تعریف مشاهده می شود.

۱- همتیان ، علی اصغر ، امنیت اجتماعی در آموزه های وحیانی ، ص ۵۷

۲ - مظفری ، آیت ، جریان شناسی ، ص ۲۷

د- «فرهنگ عبارت است از شیوه بایسته و یا شایسته برای آن دسته از فعالیت های حیات مادی و معنوی انسانها که به طرز تعقل سلیم و احساسات تصعید شده آنان در حیات معقول تکاملی مستند می باشد»^۱. تکامل فرهنگی ، در سایه تعقل سلیم ، و احساسات تصعید شده ، از برجستگی های تعریف حاضر است.

ح - « فرهنگ عبارت است از مجموعه ای هماهنگ از دانش ها ، باورها ، ارزش ها ، و هنجار های انسانی که به صورت نماد های گوناگون در عرصه سخت افزاری اجتماع انسان و امور مربوط به تمدن ظهور می یابد و به نسل های بعدی منتقل می شود. اگر این مجموعه ، برگرفته از روش عقلی و متون دینی و اسلامی باشد فرهنگ اصیل و معتبر نامیده می شود و در غیر اینصورت ضد فرهنگ و غیر اصیل و نامعتبر شناخته می شود»^۲.

منشا فرهنگ اصیل و معتبر ، و غیر اصیل و نامعتبر، طبق این تعریف از باور ها و هنجار های جامعه الهام می گیرد.

خ - «در تعاریف عام ، فرهنگ عبارت است از مجموعه عادت ها ، باورها ، اعتقادات ، خلیات ، و ارزشهایی که می توانند به عنوان یک عامل مشترک در میان مردم یک کشور جایگاه ویژه ای پیدا می کنند»^۳ باورها ، و ارزشها ، یک اصول نسبتا ثابتی است که در قریب به اتفاق تعاریف مشهود است و تعبیر ما از آن به عنوان ارکان فرهنگ می تواند در رفتار های افراد جامعه تبلور نماید.

حقیقت امر این است که ، فرهنگ یک واقعیت چند لایه است و دانشمندان علوم انسانی تنها بر اساس علقه ها و ذهنیت های خود به بعد خاصی از فرهنگ توجه نموده اند . پس باید ابعاد گوناگون فرهنگ را دید و تعریف جامعی از آن ارائه کرد.

۱ - جعفری ، محمد تقی ، فرهنگ پیرو و پیشرو، ص ۷۶

۲ - خسرو پناه ، عبد الحسین ، جریان شناسی ضد فرهنگ ها ، ص ۲۷

۳ - اخوان کاظمی ، بهرام ، امنیت در نظام اسلام ، ص ۳۲

تعاریف فوق هر کدام در جایگاه خود صحیح است. اما فرهنگ، دستاوردی است که ، اقشار جامعه در تکوین و کمال آن نقش دارند. از طرفی بر اساس عناصری چون بینش ، منش و کنش های اجتماعی شکل می گیرد. با این اوصاف در تمام عرصه های مادی و معنوی حضور فعال و نقش محوری دارد با تبیین همه این اوصاف به نظر می رسد اگر فرهنگ را چنین تعریف کنیم هم تعریف جامعی باشدوهم به تمام زوایای آن توجه شده است.

فرهنگ هر جامعه ای عبارت است از انگاره های معنوی و مادی یک جامعه ، فرهنگ مادی مانند آثار هنری دستاورد های صنعتی و فرهنگ معنوی ، مانند عقاید رسوم و ارزش های مورد پذیرش یک جامعه که فرهنگ مادی معمولاً تحت تاثیر امور معنوی رشد می کند.^۱

۱-۲-۲ مقاومت

۱-۲-۲-۱ تعریف لغوی

واژه مقاومت از ریشه «ق و م» است و برای آن معانی مختلفی مانند اعتدال^۲ ثبات و مداومت^۳ استمرار و پایداری ، ایستادن، درست شدن و قیمت نهادن ذکر شده است. از میان معانی یادشده، معنای اعتدال شهرت بیشتری دارد ، زیرا معانی دیگر در ذیل با این که در هیچ یک از کتاب های لغوی قدیم، کلمه مقاومت نیامده است؛ در منابع کهن غیرلغوی واژه مذکور استعمال شده است، چنان که در برخی کتاب های لغوی معاصر مانند المنجد، واژه مقاومت را آورده است: «قاوم، یقاوم، مقاومه: قام معه، ضاده»^۴ ؛ بدین ترتیب یکی دیگر از معانی مقاومت، ضد بودن و رو در رویی بیان شده است.

۱ - اخوان کاظمی ، بهرام ، امنیت در نظام اسلام ، ص ۳۳

۲ - جزری ، ابن اثیر، مبارک بن محمد ، النهایة فی غریب الحدیث و الأثر، ج ۴ ص ۱۲۵

۳ - فراهیدی ، خلیل بن احمد ، العین ، ص ۶۹۴

۴ - لويس ، معلوف ، المنجد و اللغة ، ص ۶۶۳

آن‌گاه این پرسش مطرح است که معنای اعتدال با ضدبودن چه تناسبی دارد؟ در توضیح ارتباط معنای اعتدال و ضدیت باید گفت، برای حفظ اعتدال باید با عامل بر هم زننده تعادل، ضدیت و مقابله نمود؛ و فرقی نیست بین اینکه بر هم زننده تعادل، عامل درونی شخص و یا عامل بیرونی مانند دشمن باشد. همچنین موضوع تعادل اعم است از امور فردی، جمعی، معنوی، فرهنگی، علمی، اقتصادی و سیاسی و محدود به هیچ یک نیست.

نکته بدیهی در معنای مقاومت، استمرار و ادامه آن است؛ یعنی مادامی که عامل بر هم زننده اعتدال در حال اعمال قوا باشد، مقاومت کننده باید در حفظ تعادل خود بکوشد.

واژه مقاومت در قرآن استعمال نشده است؛ اما با مصدر استقامت به صورت فعلی و اسم فاعلی آمده است :

مشتقات فعلی آن، برای امر به استقامت به صورت‌های «استقم»^۱ «استقیموا»^۲، «استقیموا»^۳، و برای بیان آثار استقامت به گونه «یستقیم»^۴ و «استقاموا»^۵ استعمال شده است. در سایر موارد واژه «مستقیم» که اسم فاعل مصدر استقامت است به کار رفته است. از این میان آیاتی که در هیات فعلی، استقامت را بیان کرده‌اند حکم لزوم استقامت در برابر دشمن را بیان کرده و مباحث مختلفی از این آیات استفاده می‌شوند؛ مانند: در حقیقت کسانی که گفتند پروردگار ما خداست سپس ایستادگی کردند «استقاموا» فرشتگان بر آنان فرود می‌آیند و می‌گویند هان بیم مدارید و غمین مباشید و به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید.

۱ - سوره هود، آیه ۱۱۲

۲ - سوره یونس، آیه ۸۹

۳ - سوره توبه، آیه ۱۰

۴ - سوره تکویر، آیه ۲۸

۵ - سوره فصلت، آیه ۴۰

۱-۲-۲-۲-۲ تعریف اصطلاحی

ب. مقاومت در اصطلاح

در اصطلاح علم اخلاق مقاومت به معنای صبر است ؛ آنگونه که مسکویه می گوید :
« اما الصبر فهو مقاومة النفس الهوى لثلاث تنقاد لقبائح اللذات »^۱؛ صبر همان ایستادگی
نفس در برابر خواهش هاست تا گرفتار لذت های زشت نشود.

در اصطلاح علم فقه مقاومت به نحو عام و خاص مطلق، زیر مجموعه موضوع
جهاد است. بدین ترتیب که جهاد بر دو نوع است: جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی. و جهاد
دفاعی همان مقاومت است. پس برای فهم معنای اصطلاحی مقاومت در فقه، به اختصار به
اصطلاح جهاد دفاعی می پردازیم:

دفاع در شریعت اسلام بر دو قسم است : دفاع از بیضه و اساس اسلام و دفاع از نفس.

اما قسم اول که مناسب این مقال می باشد ، عبارت است از اینکه اگر دشمن به
مسلمانان حمله کند به شکلی که اساس اسلام در خطر قرار گیرد، بر همه مسلمانان
واجب است که با فدا کردن جان و مال و هر وسیله ممکن در برابر آن هجوم ایستادگی و
دفاع کنند. این دفاع به صورت کفایی یا عینی بر مسلمانان واجب است و حضور امام
معصوم یا اذن او لازم نیست.^۲

۱-۳ جمع بندی

این فصل به منظور استخراج مبنای مقاومت در قرآن کریم ، بر اساس سیر منطقی
مفهوم شناسی در لغت و اصطلاح آغاز شده و با ذکر مترادفات قرآنی مقاومت سعی در
تحصیل معنای کامل تری از واژه مقاومت نموده است. سپس تحت عنوان مبنای قرآنی

۱ - ابن مسکویه ، احمد بن محمد ، الطهاره فی علم الاخلاق ، ص ۱۰۲

۲ - فیض مشکینی ، علی اکبر ، مصطلحات فقه ، ص ۲۴۵

مقاومت به استنباط حکم لزوم و دلیل لزوم مقاومت و گستره آن در زندگی جامعه ایمانی پرداخته است. در ادامه اهم شرایطی که در مقاومت باید مورد توجه قرار گیرند، بیان شده اند و پس از آن حکم فقهی مقاومت نیز آمده است. در نهایت مهم ترین عوامل و موانع و نتیجه مقاومت از نگاه قرآن بیان گردیده است.

طبق آنچه در این نوشتار بر اساس آیات نورانی قرآن گفته شد، لازم است که جامعه اسلامی با شناخت صحیح ماهیت و شرایط مقاومت، بر انجام بهتر و مصمم تر آن همت گمارد و با تمام قوا در همه عرصه ها با یک پارچگی و وحدت راه نفوذ و برتری دشمن را ببندد و زمام امور خود را به دست گیرد.

در فقه به وجوب مقاومت در ابعاد مختلف حکم می شود؛ آنگونه که در کتاب مصطلحات الفقه آمده است: «اگر دشمن به مسلمانان حمله کند به شکلی که اساس اسلام در خطر قرار گیرد، بر همه مسلمانان واجب است که با فدا کردن جان و مال و هر وسیله ممکن در برابر آن هجوم ایستادگی و دفاع کنند. این دفاع به صورت کفایی یا عینی بر مسلمانان واجب است و حضور امام معصوم یا اذن او لازم نیست»^۱.

از فروع این مساله این است که اگر نسبت به بخشی از سرزمین اسلامی احتمال هجوم دشمن و تسلط بر آن وجود داشته باشد، همین حکم جاری است و بر همه مسلمانان واجب است از آن جلوگیری کنند. و اگر به شکلی دشمن بر بخشی از سرزمین اسلامی تسلط یافته و بخواهد بر تسلط خود بیافزاید نیز بر مسلمانان جلوگیری از بیشتر شدن تسلط دشمن واجب است.